

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2022.11>**П. Гуйван,**кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
докторант

Інституту держави і права імені В. М. Корещького Національної академії наук України

ЧАСОВІ ТА ЗМІСТОВНІ РЕГУЛЯТОРИ ДОГОВОРУ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ

Нові економічні відносини, зміна способів взаємодії між суб'єктами – все це призводить до появи раніше не відомих договірних зобов'язань, що, в свою чергу, тягне серйозне коригування правових методів регулювання тих відносин, що вже склалися. До останніх відноситься і договір постачання енергетичними та іншими ресурсами, який лише в нових Цивільному та Господарському кодексах вперше набув законодавчого закріплення. Так, ч. 1 ст. 714 ЦКУ дає наступне визначення: за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.

Відносини, що складаються у процесі забезпечення споживача енергією, доволі різноманітні і можуть досліджуватися в межах або галузевого, або комплексного напрямку [1, с. 26]. Серед науковців дослідження відповідної проблематики стало популярним саме в останній час. Слід згадати праці таких дослідників, як Мамутов В.К., Криворучко В.О., Шафір А.М., Сейнаров Б.М., та інші. Разом з тим, залишаються

ще не врегульованими окремі аспекти загальної проблематики. Зокрема, в доктрині не аналізувалося і потребує вивчення питання про строки виконання окремих зобов'язань, враховуючи специфіку предмету. Тож, це є метою даного дослідження.

В українській правовій системі відносини з постачання енергетичними та іншими ресурсами віднесено до зобов'язань з передачі права власності. При цьому у Цивільному кодексі законодавець об'єднав до одного виду як зобов'язання щодо енергопостачання так і зобов'язання стосовно постачання інших ресурсів. Це досить сміливий крок, і з методологічної точки зору він видається невиправданим. Дійсно, постачання енергетичними ресурсами має певну зовнішню схожість з постачанням енергоносіїв. Об'єднуючим елементом є, наприклад, наявність приєднаної мережі, даний технічний чинник є обов'язковою умовою виникнення коментованих взаємин. Окремі технологічні, диспетчерські, режимні заходи, об'єктивно притаманні, скажімо, електропостачанню, можуть регулюватися правовими механізмами, що застосовуються у нафтопостачанні. Однак, при певній схожості моделей регулювання слід все-таки враховувати відмінність фізичних і економічних процесів, що виникають при цих видах діяльності, і відобразити відповідно ці відмінності в спеціальних правових актах.

Адже, насправді, фізична сутність даних процесів абсолютно різна. Так,

при постачанні по нафтопроводах нафтопродуктів (наприклад, мазуту на теплоелектроцентралі для використання його при виробництві енергії) мова може йти про перехід права власності на матеріальний об'єкт, цей товар покупець може накопичувати, здійснювати його приймання тощо, що, власне, дозволяє віднести даний договір до звичайної купівлі-продажу чи поставки. Те ж саме можемо сказати про водопостачання та про постачання газу, якщо воно відбувається без негайного перетворення газу в теплову енергію. Як бачимо в описаних ситуаціях постачається сам матеріальний об'єкт, який в подальшому може бути використаний для отримання енергії, хоча останнє і не обов'язкове (скажімо, при постачанні води). При цьому сам енергоносіє як ресурс, що постачається, є споживним майном, бо повністю споживається в процесі одноразового його використання.

Інша річ – постачання електричної та теплової енергії. В даній ситуації предметом передачі права власності виступає не енергоносіє, а сама енергія, яка не має матеріальних вимірів, її не можна зважити чи помацати, а лише опосередковано виміряти за допомогою спеціальних приладів [2, с. 184]. Специфіка даних взаємин була врахована при їх закріпленні у Господарському кодексі України. Зокрема, ст. 275 ГКУ веде мову про регулювання енергопостачання, що більш правильно. За договором енергопостачання постачальне підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі – енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується. Втім, слід зазначити, що, незважаючи на схожість правового механізму регулю-

вання постачання різними енергетичними ресурсами, все ж з огляду на певні відмінності фізичних властивостей різних видів енергії їх не можна ототожнювати. Так, при споживанні енергії в результаті газопостачання відбувається також споживання самого енергоносія, при постачанні теплової енергії носій (вода чи пар) повертаються до постачальника, а при електропостачанні подібних процесів не відбувається.

Звісно, віднесення договору енергопостачання до того чи іншого типу є досить умовним, як і будь-яка класифікація. Кожен із способів систематизації договорів має як безспірні переваги, так і недоліки. Не позбавлена цих недоліків і домінуюча наразі класифікація, згідно з якою договір постачання енергетичними та іншими ресурсами віднесено до різновидів купівлі-продажу (можемо лиш вести мову про меншу кількість таких дефектів), позаяк з огляду на специфіку об'єкта багато загальних положень про купівлю-продаж тут апіорі не можуть застосовуватися. Однак, слід погодитися, що існуюче місце даного договору в зобов'язальній системі є максимально раціональним та загалом враховує юридичну сутність відносин, що складаються при постачанні енергетичними та іншими ресурсами. Аналіз цих відносин дає можливість визначити, які загальні положення про купівлю-продаж можуть застосовуватися до даного договору, а які – ні, відтак і встановити зміст спеціального законодавства, що має враховувати специфіку ресурсів як товару.

Певних особливостей про енергопостачанні потребує юридичне визначення моменту передачі товару до покупця, а отже – переходу права власності. Це зумовлене властивістю самого предмета, адже енергія, на відміну від речей, є певною властивістю матерії – здатністю робити корисну роботу, створювати необхідні умови для задоволення різноманітних інтересів особи [3, с. 26].

В зв'язку з цим потребує більшої чіткості визначення поняття об'єкту, що переходить до споживача за договором постачання енергетичними ресурсами. Як вказувалося вище, у разі, коли постачається фізичний носій енергетичних (побутовий газ, гаряча вода) чи інших ресурсів (питна вода), споживач стає власником саме цього носія. Він може споживати ці ресурси в момент отримання, чи спрямовувати для отримання іншого корисного ефекту (наприклад, використання газу для вироблення теплової енергії), а може за певних умов здійснювати накопичення і зберігання даного товару. Більш складна ситуація при постачанні такими ресурсами, як тепла та електрична енергія. Що ж все-таки передається покупцеві при переході до нього права власності на енергію? Як відомо, власник має три повноваження: володіння, користування і розпорядження. То що отримує власник?

При вирішенні даного питання можуть використовуватися різні підходи. Зокрема, з фізики ми знаємо, що електрична енергія є впорядкованим рухом елементарних часток – електронів. І хоча це визначення не зовсім охоплюється поняттям майна, проте майно як матеріальний об'єкт за своєю сутністю – це впорядкована молекулярна форма. Відтак, відносячи договір електропостачання до зобов'язань з передачі майна у власність, можна було б вести мову про перехід права власності на самі носії енергії. Однак жоден з дослідників правової природи електропостачання подібну точку зору не поділяє. Не зовсім точною слід визнати тезу, згідно з якою при енергопостачанні у власність споживача переходять корисні результати, що отримуються від впливу енергії на предмети матеріального світу [4, с. 143]. Такі результати не є обов'язковими елементами енергопостачання. Зрештою, вони можуть і не настати, позаяк власник може використати належне йому

майно (енергію) і нерационально. Тож, якщо енергія – це властивість матерії виконувати корисну дію, необхідну для задоволення потреб її споживача, саме зазначена властивість – можливість принести корисний ефект і є об'єктом купівлі-продажу при енергопостачанні. Енергія не є предметом матеріального світу, однак як продукція має певну собівартість. В процесі її використання визначаються й інші ознаки товару – кількість, якість, ціна. Проте в якості об'єкта цивільно-правового регулювання дана властивість матерії проявляється лише у взаємодії з іншими явищами.

У Цивільному кодексі України питання про віднесення енергії до об'єктів права напряду не врегульоване. Більш конкретно воно вирішене в інших нормативних актах. Так у п. 26) ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» вказується, що енергія – це товарна продукція, призначена для купівлі-продажу [5], в ст. 1 Закону України «Про теплопостачання» також зазначається, що тепла енергія є товарною продукцією, що виробляється на об'єктах сфери теплопостачання для опалення, підігріву питної води, інших господарських і технологічних потреб споживачів, призначена для купівлі-продажу [6]. Іншими словами, в законі прямо вказано про перехід права власності на товар. Характерною особливістю енергопостачання слід назвати безперервність виробництва, передачі через приєднану мережу та постачання. Споживач стає власником енергії від того моменту, коли вона надійшла до його власної мережі. Однак цей перехід неможливо точно зафіксувати як момент, позаяк володіння ресурсами виявляється в їх споживанні. Споживання, в свою чергу, це не момент, а процес, відтак в кожному мить до споживача переходить деяка частка ресурсів, тобто процес переходу товару у власність споживача представляє перманентний ряд подібних момен-

тів. Зрештою, для зручності кількість отриманого товару визначається на час складання акту передачі-приймання, і то є однією з основних умов договору, яка має істотне значення, попри те, що фактична кількість переданої енергії фіксується щомиті відповідними обліковими засобами.

Для належної організації відносин у досліджуваній сфері необхідна узгодженість, як горизонтальних, так і вертикальних зв'язків. При цьому часто використовуються імперативні способи унормування [7, с. 231]. Порядок договірної взаємодії учасників постачання ресурсами через приєднану мережу визначено переважно на підзаконному рівні, зокрема, затвердженими Постановами КМУ Правилами роздрібного ринку електричної енергії, Правилами надання послуг з постачання теплової енергії, тощо, затвердженими постановами Кабінету Міністрів чи НКРЕ. Втім, оскільки Цивільний кодекс чітко визначає, що такі питання віднесені до компетенції саме законів, є певний сумнів у легітимності перелічених актів стосовно регулювання вказаних відносин за участі фізичних осіб-споживачів [8, с. 210–211]. Більш правильно до даного питання підійшов Господарський кодекс України, у ст. 277 якого вказується, що абоненти користуються енергією з додержанням правил користування енергією відповідного виду. Правила користування енергією, якщо інше не передбачено законом, затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу має публічний характер. Публічний договір свого часу набув поширення з практики «примусового договору», характерного для країн «загального права»: компанії, що працювали в галузі комунального господарства (public utilities), вважалися зобов'язаними укладати договір з кожним, хто виявляв таке бажання [9, с. 50–52].

Публічний характер договорів постачання ресурсами полягає в тому, що один з учасників – комерційна організація – зобов'язаний здійснювати ресурсопостачання будь-якого контрагента, який до нього звернеться. Зокрема, такий припис міститься в ст. 25 Закону України «Про теплопостачання»: «у разі наявності технічної можливості теплопостачальній організації, що здійснюють постачання теплової енергії на закріпленій території, не мають права відмовити споживачу, який розташований на цій території, в укладенні договору». Зазначені положення відображені також у більшості підзаконних актів, що діють в даній сфері. Комерційний постачальник ресурсів не вправі відмовитися від укладення договору, порушення вказаного правила може потягти для нього негативні наслідки: при безпідставному ухиленні від укладення договору за наявності технічної можливості він може бути укладений в примусовому порядку. Крім того, споживач має право вимагати відшкодування збитків, що виникли внаслідок ухилення від укладення договору (ч. 4 ст. 633 ЦКУ).

Особливі фізичні властивості об'єкта коментованих відносин (неможливість визначити їх основні параметри без спеціальних приладів, нематеріальність енергії і, навпаки, матеріальність її носія, обов'язковість технічних засобів постачання – приєднаної мережі, споживаність ресурсів, нерозривність процесів виробництва, транспортування та споживання) обумовили низку специфічних способів їхнього правового опосередкування, в тому числі і в темпоральному аспекті. Наприклад, пропозиції абонента щодо кількості та видів енергії, строків її відпуску є пріоритетними за наявності виробничих можливостей у енергопостачальника. Строки постачання енергії встановлюються сторонами у договорі виходячи, як правило, з необхідності забезпечення її ритмічного та безперебійного надходження

абоненту. Основним обліковим періодом енергопостачання є декада з коригуванням обсягів протягом доби. Сторони можуть погоджувати постачання енергії протягом доби за годинами, а також час і тривалість максимальних та мінімальних навантажень (ч. 2, 4 ст. 276 ГКУ).

Істотною умовою коментованих договорів є кількість ресурсів, що підлягають постачанню. В залежності від об'єкта постачання та від суб'єктного складу учасників правочин може містити умову про договірну величину споживання (електропостачання, газопостачання підприємств та юридичних осіб) або забезпечення ресурсами, які відбуваються в міру потреби (ресурсопостачання населення). У разі встановлення рівня споживання у договорі, кількість ресурсів, які підлягають відпуску споживачеві, визначається орієнтовно як максимальний показник. При укладенні договору споживач, як правило, надає відомості про обсяги очікуваного споживання з розбивкою по облікових періодах. При необхідності зміни умов договору в частині обсягів споживання абонент може звернутися до продавця до закінчення поточного розрахункового періоду з пропозицією щодо коригування договірної величини.

Відповідальність учасників договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу за неналежне виконання своїх обов'язків врегульована як законами України, так і підзаконними актами. У низці випадків правові акти, що регулюють правила поведінки сторін при постачанні ресурсами, встановлюють розрахунковий механізм визначення збитків. Наприклад, порядок розрахункового визначення кількості незаконно спожитих ресурсів встановлено у розділі 8.4 Правил роздрібного ринку електричної енергії [10]. Це пов'язано, в першу чергу, із тим, що факт порушення договору (безоблікове користування, зрив пломби, самовільне приєднання до мережі тощо) фіксується, як

правило, не в момент порушення, а на час здійснення перевірки технічного стану енергоприймачів. Відтак і тривалість порушення, а разом з цим – обсяг неправомірно спожитого ресурсу внаслідок, скажімо, пошкодження приладу обліку, незаконного врізання до приєднаної мережі, зміни схем підключення неможливо точно встановити.

Методики розрахунку збитків, заповідяних такими порушеннями, як правило, враховують технічні характеристики приєднаної мережі, потужність ресурсоприймачів та умовну тривалість протиправного споживання (яка, насправді, може бути більшою або меншою за нормативну). Вказані чинники мають значення для обрахунку збитків в тому вигляді, в якому вони перебували на час складання акту про порушення, а тривалість порушення в нормативних актах презумується від останньої попередньої перевірки до тієї, коли воно було виявлено, якщо цей період неможливо встановити достеменно. Слід розуміти, що розрахований за методиками обсяг ресурсу може бути як вище фактично спожитого незаконно, так і нижче, позаяк протягом часу, коли порушення тривало, потужність приймачів могла бути іншою, як і сам час порушення. І, хоча розрахунок збитків, здійснений на підставі методик, не є абсолютно точним, слід визнати, що такий підхід на сьогодні є оптимальним.

Відшкодування нанесених контрагенту збитків як вид відповідальності за неналежне виконання зобов'язання є одним з найбільш ефективних засобів впливу на порушника. Відповідно до положень ст. 614 ЦКУ особа, що порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини, якщо інше не передбачено договором. Це правило має свою специфіку при кваліфікації порушень у договорах постачання ресурсами. Зокрема, безоблікове споживання енергетичних та інших ресурсів є правопорушенням, що тягне вказані вище негативні наслідки для порушника. Проте

порушення обліку може відбутися, як в результаті винних дій споживача (втручання в дію приладу обліку, приєднання приймача поза обліком тощо), так і за відсутності вини останнього в порушенні обліку. Зрештою, наслідки в обох випадках для продавця однакові – безоблікове споживання відбувається і у цьому разі, ресурсопостачальник також отримує збитки. За даних умов винність споживача полягає не в пошкодженні обліку, а в тому, що він, продовжуючи приймати ресурси, не повідомив своєчасно постачальника про таке пошкодження. Якщо ж споживач не мав втручання, а, виявивши збій, своєчасно повідомив постачальника, його відповідальність усувається.

За загальним правилом ст. 526 ЦКУ грошові зобов'язання, як і будь-які інші, мають виконуватися належним чином, зокрема в належний строк. При цьому моментом виконання обов'язку буде дата отримання постачальником коштів на свій рахунок. Таким чином право на неустойку виникає у останнього за несплати від дня, наступного за моментом оплати, обумовленим у договорі. Необхідно також мати на увазі, що діючим законодавством, яке регулює ресурсопостачання, та типовими договорами може передбачатися попередня оплата товару. В такому випадку датою належного виконання грошового зобов'язання визнається обумовлений в договорі термін передплати.

Однією з особливостей договорів, що коментуються, є застосування продавцем такої санкції, як обмеження чи припинення постачання. Фактично такий вплив на порушника договору є різновидом санкції, передбаченої статтею 611 ЦКУ – односторонньої зміни зобов'язання¹. Подібні повнова-

¹ На відміну від односторонньої відмови від зобов'язання, в результаті чого зобов'язання припиняється, в нашій ситуації дія зобов'язання зупиняється. Якщо боржник усуне порушення (сплатить борг, відновить належний технічний стан приймачів тощо), продавець не вправі, а зобов'язаний у встановленому порядку відновити постачання.

ження продавця та підстави для їх реалізації передбачені у законах та у підзаконних актах – відповідних Правилах (звісно, з урахуванням застережень щодо дії таких актів). Слід зазначити, що вказана санкція передбачає необхідність заходів попередження з зазначенням підстав та часу обмеження або припинення. В подібній ситуації споживач зобов'язаний виконати комплекс заходів, спрямованих на попередження травматизму, зменшення чи уникнення збитків, пошкодження обладнання тощо.

Отже, підсумовуючи, можемо зробити висновок, що договір енергопостачання є самостійним видом, що має значні відмінності від інших договорів з передачі власності. В першу чергу, особливість викликана нематеріальністю предмета, який передається від продавця до покупця. Також потребує додаткового врегулювання значний технічний аспект, адже товар передається виключно через приєднану мережу. Нарешті, в силу комплексності питань, що виникають при ресурсопостачанні, надзвичайно важливим є організаційний аспект. Це зумовлює необхідність, щоб усі істотні умови для укладення і подальшого виконання договору були дотримані на усіх етапах відношення, вони повинні бути включені до договору енергопостачання, інакше він буде визнаний неукладеним.

Стаття присвячена актуальній проблемі визначеності сутнісних характеристик договору про постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу. Наголошується, що, попри об'єднання різних видів постачання у главі Цивільного кодексу, фізична сутність даних процесів далі не однакова. Ця відмінність зумовлена специфікою предмета. Скажімо, при постачанні по нафтопроводах нафтопродуктів (наприклад, мазуту на теплоелектроцентралі для використання його при вироб-

ництві енергії) мова може йти про перехід права власності на матеріальний об'єкт, тоді як при постачанні електричної чи теплової енергії предметом передачі права власності виступає не енергоносіє, а сама енергія, що є певною властивістю матерії – здатністю робити корисну роботу, створювати необхідні умови для задоволення різноманітних інтересів особи. При певній схожості моделей регулювання слід все-таки враховувати відмінність фізичних і економічних процесів, що виникають при цих видах діяльності, і відобразити відповідно ці відмінності в спеціальних правових актах. Набули аналітичного дослідження темпоральні аспекти даного питання. Зокрема, вивчені особливості юридичного встановлення моменту передачі даного товару до покупця, а отже – переходу права власності. З цією метою надане більш чітко визначення поняття об'єкту, що переходить до споживача за договором постачання енергетичними ресурсами. Якщо енергія – це властивість матерії виконувати корисну дію, необхідну для задоволення потреб її споживача, саме зазначена властивість – можливість принести корисний ефект і є об'єктом купівлі-продажу при енергопостачанні. Позаяк постачання відбувається через приєднану мережу, споживач стає власником енергії від того моменту, коли вона надійшла до його власної мережі. Однак цей перехід неможливо точно зафіксувати як момент, бо володіння ресурсами виявляється в їх споживанні. Споживання, в свою чергу, це не момент, а процес, відтак в кожному миті до споживача переходить деяка частка ресурсів, тобто процес переходу товару у власність споживача представляє перманентний ряд подібних моментів. Тож, з технічної точки зору доцільним визнано термін переходу власності від часу складання відповідного акту, хоча фізично то не так.

Ключові слова: приєднана мережа, момент переходу права власності.

Guyvan P. Time and substantive regulators of the energy supply contract

The article is devoted to the actual problem of determining the essential characteristics of the contract on the supply of energy resources through the connected network. It is emphasized that, despite the unification of various types of supply in the chapter of the Civil Code, the physical essence of these processes is far from the same. This difference is due to the specificity of the subject. For example, when oil products are supplied via pipelines (for example, fuel oil at a thermal power plant for use in energy production), we may be talking about the transfer of ownership rights to a material object, while when supplying electric or thermal energy, the subject of the transfer of ownership rights is not the energy carrier, but energy itself, which is a certain property of matter – the ability to do useful work, to create the necessary conditions for the satisfaction of a person's various interests. With a certain similarity of regulatory models, one should still take into account the difference in physical and economic processes that occur during these types of activities, and reflect these differences in special legal acts accordingly. Temporal aspects of this issue have acquired analytical research. In particular, the peculiarities of the legal establishment of the moment of transfer of the given goods to the buyer, and therefore of the transfer of ownership rights, have been studied. For this purpose, a clearer definition of the concept of the object transferred to the consumer under the contract for the supply of energy resources is given. If energy is the property of matter to perform a useful action necessary to satisfy the needs of its consumer, the specified property is the ability to bring a useful

effect and is the object of purchase and sale in the case of energy supply. Since the supply takes place through the connected network, the consumer becomes the owner of the energy from the moment it reaches his own network. However, this transition cannot be precisely fixed as a moment, because the possession of resources is revealed in their consumption. Consumption, in turn, is not a moment, but a process, therefore, at every moment, a certain share of resources passes to the consumer, that is, the process of the transfer of goods into the ownership of the consumer represents a permanent series of similar moments. Therefore, from a technical point of view, the term of the transfer of ownership from the time of drawing up the corresponding act is recognized as appropriate, although physically it is not so.

Key words: connected network, moment of transfer of ownership.

Література

1. Кузнєцова Н. С. Шляхи розвитку законодавства України про підприємницьку діяльність. Концепція розвитку законодавства України : матеріали науково-практичної конференції. Травень 1996, Київ. С. 25–30.

2. Криворучко В. О., Огороднійчук І. А. Зміст договору енергопостачання. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 182–188.

3. Гуйван П. Д. Правовое регулирование снабжения электрической энергией : дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Харьков, 2000. 189 с.

4. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права: Курс лекций. Свердловский юридический институт. Свердловск, 1964. Вып. 2. 226 с.

5. Закон України «Про ринок електричної енергії» № 2019-VIII від 13 квітня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>

6. Закон України «Про теплопостачання» № 2633-IV від 2 червня 2005 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2633-15>

7. Мамутов В. К., Чувпило О. О. Господарче право зарубіжних країн. Київ : Ділова Україна. 351 с.

8. Цивільне право України. Курс лекцій. Том V. Зобов'язальне право. Книга друга. Договірне право. Ч. 1. Загальні положення та договори на передачу майна у власність / за ред. Шишки Р. Б. Харків : Еспада, 2006. 330 с.

9. Халфина Р. О. Современный рынок. Правила игры : учебное пособие. М. : Гуманитарные знания, 1993. 137 с.

10. Правила роздрібного ринку електричної енергії, затверджені постановою НКРЕКП № 312 від 14 березня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18#Text>

